

Gardocka, Marzena

Poczucie sensu życia, lęk i agresja u bezdomnych mężczyzn

Studia Teologiczne 27, 467-476

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MARZENA GARDOCKA

POCZUCIE SENSU ŻYCIA, LĘK I AGRESJA U BEZDOMNYCH MĘŻCZYŹN

Schyłek XX i początek XXI wieku jest dla Polski, a także całej Europy Środkowej i Wschodniej czasem przebudowy ustroju społecznego i ekonomicznego, czasem który oddziałuje na wszystkie grupy społeczne. Przede wszystkim na te, których sytuacja życiowa jest i tak trudna, pełna barier do pokonania. Sytuacja ta w sposób szczególny dotyka ludzi najuboższych, spychając ich niejako na margines życia społecznego, aż po sytuację bezdomności. Problem bezdomności wydaje się stanowić odzwierciedlenie procesów przemian społeczno-ekonomicznych oraz ich następstw; wzrostu bezrobocia, ubożenia społeczeństwa, wzrostu alkoholizmu, narkomanii i prób samobójczych. Jednocześnie jest ona „tłem” dla destrukcyjnych zmian zachodzących w psychice osób pozbawionych domu.

Jednym z zasadniczych aspektów rzeczywistości ludzkiej są warunki życia człowieka. One określają podstawowe potrzeby osoby ludzkiej: pożywienie, mieszkanie, zdrowie, ubiór i zajęcie. Aby właściwie rozumieć problem ludzi bezdomnych należy powiązać kwestię braku mieszkania z całokształtem wymienionych wyżej aspektów. Pozbawienie jednostki podstawowego dobra, jakim jest mieszkanie, wręcz uniemożliwia zaspokojenie innych, ściśle powiązanych, pochodnych potrzeb. Osoby bezdomne, nie mając godziwego choćby małego mieszkania, pozostają w sytuacji, gdzie samo życie, to znaczy przetrwanie staje się dla nich niemożliwe. Śmierć ludzi bezdomnych często spowodowana jest czynnikami atmosferycznymi, zimą lub upałem. Zostaje pogwałcone jedno z podstawowych praw osoby ludzkiej, prawo do normalnego życia. Przysługujące każdemu człowiekowi prawo do mieszkania jest ściśle związane z prawem do odpowiedniego poziomu życia. Jednocześnie prawo do schronienia zawiera w sobie również pojęcie bezpieczeństwa. Niezaspokojenie potrzeby bezpieczeństwa może być przyczyną pojawienia się lęków i nerwic. Długotrwały niedosyt silnej potrzeby może zostawić ślad na całe życie. Potwierdzenie znajdujemy w zachowaniu bezdomnych po zamieszkaniu w schroniskach. Mają oni zwyczaj gromadzenia nadmiernej ilości jedzenia

i wszelkich drobiazgów, oraz szybciej niż inni poddają się nałogom. Tubylny styl życia niewątpliwie wypacza w jakimś stopniu osobowość człowieka.

Nie ulega wątpliwości, że zwykłe przydzielenie mieszkania, czy schronienia nie jest wystarczającym rozwiązaniem. Każdy z tych ludzi niesie brzemień innego problemu, będącego skutkiem, a niekiedy także przyczyną bezdomności.

Dlatego też w zaistniałej sytuacji zmian społeczno – ekonomicznych i funkcjonujących w społeczeństwie stereotypów i uprzedzeń, a także pewnych ograniczeń został podjęty niniejszy temat; dotyczący poczucia sensu życia, lęku i agresji u osób bezdomnych.

Warto dodać, iż dotychczasowa literatura zawierająca problematykę bezdomności nie jest zbyt bogata. Podjęte badania ze względu na połączenie badanych zmiennych z grupą eksperymentalną mają charakter nowatorski. Jakkolwiek zagadnieniem bezdomności zajmowano się, to głównie na płaszczyźnie socjologicznej; A. Duracz-Walczak (1992, 1996), K. Wierzbicka (1989), B. Bartosz i E. Błażej (1995), M. Przymeński (1997), M. Pisarska (1994), I. Ogonowska (1995), B. Kazikowska (1993). Rzadko podejmowane są systematyczne badania, głównie ze względu na fakt trudności w uzyskaniu wiarygodnych danych. Zasadniczo osoby bezdomne uważają, że „to są ich sprawy” i nie chcą o nich rozmawiać. Do badaczy zajmujących się tym zagadnieniem na gruncie psychologii polskiej należy zaliczyć: M. Gromlewicz (1997), B. Gromlewicz (1997), M. Porowskiego (1995), D. M. Piekut – Brodzką (2000). Niemniej jest to zaledwie dotknięcie problematyki, zaś całość przeżyć psychicznych ludzi bezdomnych pozostaje terenem badawczo nietkniętym. Ewidentnie brak opracowań problemowych. Zjawisko bezdomności nie jest wystarczająco rozpoznane. W ostatnich latach uczyniono dla bezdomnych wiele, jednakże dotychczas nie zostały wypracowane metody i sposób walki z bezdomnością. Niniejsza praca wychodzi naprzeciw zapotrzebowaniu. Zagadnienie poczucia sensu życia, lęku i agresji u osób bezdomnych jest wciąż dla psychologów terenem kryjącym wiele niewiadomych, a tym samym zachęcającym do badawczych poszukiwań. Bliższe przyjrzenie się przeżyciom osób bezdomnych pozwoli na udoskonalenie programów pomocy i rehabilitacji, które pomogą im w wyzbyciu się lęku, odbudowaniu utraconej godności i sensu życia.

Problem prezentowanych badań dotyczy przeżywania poczucia sensu życia, lęku i agresji przez osoby bezdomne i posiadające dach nad głową. Przez osobę bezdomną rozumie się „osobę, która w danym czasie nie posiada i z różnych przyczyn, czasowo lub trwale własnym staraniem nie jest w stanie zapewnić sobie schronienia, spełniającego minimalne warunki pozwalające uznać je za pomieszczenie mieszkalne” (Przymeński, 1997, s.30). Za poczucie sensu życia przyjmujemy - za V. E. Franklem – „stan podmiotowej satysfakcji związany z działaniem celowym i ukierunkowanym na wartości” (Siek, 1993,

s.447). Lęk będzie rozumiany według Ch. D. Spielbergera, jako „zmienny stan emocjonalny jednostki, charakteryzujący się subiektywnym przeżywaniem napięcia i obawy”, oraz jako cecha, czyli „nabyta dyspozycja behawioralna, która czyni jednostkę podatną na postrzeganie szerokiego zakresu obiektywnie niegroźnych sytuacji jako zagrażających i reagowanie na nie stanami lęku nieproporcjonalnie silnymi w stosunku do wielkości obiektywnego niebezpieczeństwa” (Sosnowski, 1983, s.395). Przez agresję rozumiemy „reakcję polegającą na działaniu szkodliwymi bodźcami na inny organizm” (Siek, 1993, s. 279). Takie rozumienie pojęć zawartych w tym artykule skłania do postawienia następujących pytań:

1. Czy istnieją różnice w zakresie poczucia sensu życia między mężczyznami bezdomnymi a mężczyznami żyjącymi w warunkach mieszkaniowych?
2. Czy mężczyźni bezdomni odznaczają się wyższym poziomem lęku niż mężczyźni żyjący w warunkach mieszkaniowych?
3. Czy istnieją różnice w zakresie zachowań agresywnych między mężczyznami bezdomnymi a posiadającymi dom?
4. Czy u bezdomnych mężczyzn, wraz ze spadkiem poczucia sensu życia będzie wzrastał poziom lęku i agresji?
5. Czy u mężczyzn bezdomnych wraz ze wzrostem poziomu lęku będzie wzrastał poziom agresji?

W celu uzyskania odpowiedzi na te pytania zostały sformułowane następujące hipotezy badawcze:

H1. Mężczyźni bezdomni ze względu na swą trudną sytuację życiową odznaczają się słabszym poczuciem sensu życia niż mężczyźni żyjący w warunkach mieszkaniowych.

H2. Bezdomni mężczyźni ze względu na doświadczenia związane ze zdobyciem podstawowych środków do przeżycia kolejnego dnia, cechują się wyższym poziomem lęku niż mężczyźni posiadający dom lub mieszkanie.

H3. Mężczyźni bezdomni charakteryzują się wyższym poziomem agresji od mężczyzn żyjących w warunkach mieszkaniowych.

H4. U mężczyzn bezdomnych wraz ze spadkiem poczucia sensu życia, będzie wzrastał poziom lęku.

H5. Bezdomnych mężczyzn będzie charakteryzowało wraz ze spadkiem poczucia sensu życia, wzrastanie poziomu agresji.

H6. U mężczyzn bezdomnych wraz ze wzrostem poziomu lęku będzie wzrastał poziom agresji.

Celem niniejszego artykułu jest weryfikacja hipotez dotyczących różnic w przeżywaniu poczucia sensu życia, lęku i agresji u mężczyzn bezdomnych i mężczyzn żyjących w warunkach mieszkaniowych. Hipotezy i pytania zostały postawione w oparciu o analizę dostępnej literatury przedmiotu, dotyczącej

poczucia sensu życia, lęku, zachowań agresywnych oraz sytuacji osób bezdomnych. Postawione hipotezy zakładają, że sytuacja bezdomności przyczynia się u mężczyzn do wzrostu poziomu lęku i wzrostu zachowań agresywnych oraz do obniżenia, a nawet utraty poczucia sensu życia. Jednocześnie spadek poczucia sensu życia będzie powodował wzrost poziomu lęku i agresji.

Metody, materiał i sposób badań

Badaniami objęto 80 mężczyzn w wieku 30-50 lat; z czego jedną grupę stanowiło 40 mężczyzn bezdomnych, a drugą tyle samo mężczyzn „posiadających” dom, mieszkanie. Termin „posiadanie” należy rozumieć w szerokim zakresie, gdyż nie chodzi tu o jego wartość materialną, a bardziej o zamieszkanie, o dach nad głową.

W grupie eksperymentalnej dominowali mężczyźni między 41 – 45 rokiem życia (40 %), i 46 – 50 rokiem życia (32,5 %). Osoby w wieku od 36 – 40 lat stanowiły w tej grupie najmniejszy odsetek badanych. Generalizując, można stwierdzić, iż bezdomnych reprezentowali mężczyźni rozpoczynający drugą młodość. W grupie kontrolnej przeważali mężczyźni w wieku 30 – 35 lat (32,5 %) i 46 – 50 lat (30%).

Ponad połowę (52,5 %) badanych w tej grupie stanowili mężczyźni w pierwszych pięciu latach swej bezdomności. Aż 27,5 % badanych nie mieszka w domu od 6 – 10 lat. Jeden mężczyzna żyje bez domu już od 33 lat, inny z kolei – 22 lata.

Druga grupa zdecydowanie różni się od grupy eksperymentalnej. Prawie wszyscy respondenci grupy kontrolnej deklarowali posiadanie domu od „zawsze”. Konkretyzując to w latach, aż 50 % badanych podało iż posiadają dom od ponad 20 lat, a 25 % badanych od 16 – 20 lat.

W grupie eksperymentalnej przeważają osoby z wykształceniem zawodowym (47,5 %) i średnim (37,5 %). Znikoma ilość (2,5 %), tylko 1 osoba posiadała wykształcenie wyższe. Natomiast w drugiej grupie 40 % stanowią mężczyźni z wykształceniem średnim i aż 30 % z wykształceniem wyższym. W grupie tej brak również respondentów z wykształceniem podstawowym.

Doboru mężczyzn dokonano w sposób losowy spośród osób bezdomnych, które korzystały z Jadłodajni Św. Ryszarda Pampurii przy Zakonie Szpitalnym Św. Jana Bożego oraz Jadłodajni przy Zakonie Braci Mniejszych Kapucynów w Warszawie. Badania były przeprowadzane indywidualnie, w warunkach dających osobom badanym poczucie bezpieczeństwa i komfort psychiczny.

We wstępnej rozmowie została wyjaśniona procedura badania, oraz zapewniono badanych o całkowitej anonimowości. Wyjaśniono na czym będzie

polegało wypełnienie poszczególnych testów. Sugerowano wnikliwe czytanie instrukcji i poważne potraktowanie badań. Badani zostali poinformowani o dobrowolności wypełniania kwestionariuszy. W grupie eksperymentalnej w trakcie badania skorzystało z tego 12 osób. Rezygnujący uznali pytania za zbyt trudne, dociekiwe. Szczególne kontrowersje wzbudzała skala PLT, dotycząca przeżywanego sensu życia. W grupie kontrolnej takie zdarzenia nie miały miejsca.

Każda osoba otrzymała oddzielny zestaw kwestionariuszy w następującej kolejności; STAI, Nastroje i Humory i PLT. Układ testów został podyktowany stopniem ich trudności oraz troską o rzetelność otrzymanych wyników. Skalę STAI należało zastosować jako pierwszą z uwagi na pomiar odczuwanego lęku w danej chwili (X-1). Nie było możliwe zastosowanie jej po skali sensu życia, gdyż wzbudzała ona najwięcej trudności i negatywnych uczuć u osób badanych. Wyniki badań poddano opracowaniu statystycznemu, a następnie obliczono korelacje.

Wyniki badań

Wyniki statystyczne przeprowadzonych badań nad poczuciem sensu życia, poziomem lęku i agresji oraz obliczone współczynniki korelacji pomiędzy tymi grupami zmiennych skłaniają do refleksji.

Analizując wyniki badań Skalą Sensu Życia u mężczyzn bezdomnych, w porównaniu z mężczyznami z grupy kontrolnej, zaobserwowano niższe średnie wyniki. Różnice w poczuciu sensu życia w obu grupach mężczyzn są istotne w zakresie następujących skal (według stopnia poziomu istotności różnic): Cz, Sz, Aż, Os, Oż, WiO¹ ($p < 0,001$). Najmniej istotna statystycznie różnica między średnimi wynikami dotyczy skali stosunku do śmierci i samobójstwa (Sśs) – ($p < 0,01$).

Z powyższych danych możemy wnioskować, iż bezdomnym mężczyznom trudno jest znaleźć wytłumaczenie dla swego życia, nadać mu cel i sens. Odczytują własne istnienie jako raczej bezcelowe i przyznają prawdopodobieństwo „przebałaganienia” reszty życia. W bardzo małym stopniu udaje się im zaspokoić potrzeby i dążenia. Czują się zagubieni w tym świecie i często rozmyślają nad tym po co żyją. Swoje szanse na znalezienie sensu życia uznają za bardzo małe, znikome. Bezdomni mężczyźni nie próbują i nie afirmują

¹ objaśnienia podskal w Skali Sensu Życia:
Cz – cel życia; Sz – sens życia; Aż – afirmacja życia; Os – ocena sensu;
Oż – ocena życia; WiO – wolność i odpowiedzialność;
Sśs – stosunek do śmierci i samobójstwa.

własnego życia. Przeważnie woleliby nigdy się nie narodzić. Oceniając własny sens życia przyznają, iż są rozbici i jednocześnie mniej odpowiedzialni. Oceniając własne życie, podkreślają jego pustkę i rozpaczliwość. Potwierdzają, iż często upatrują jedyną drogę wyjścia z sytuacji w samobójstwie. Człowiek bezdomny, określany powszechnie „wolnym ptakiem”, uznaje się za uwarunkowanego dziedzicznie i środowiskowo, a równocześnie przyznaje, iż życie wymyka mu się z pod kontroli.

Analiza wyników badań wskazuje na istnienie statystycznie istotnych różnic w poziomie lęku jako stanu i cechy u mężczyzn bezdomnych i mężczyzn żyjących w warunkach mieszkaniowych. Dla Lęku – Stanu ($X - 1$) istotność różnic między średnimi wynikami badań wynosi 8,13 (przy $p < 0,00$). Z kolei dla Lęku – Cechy ($X - 2$) wynosi 6,69 (przy $p < 0,00$).

Z analizy danych wnioskujemy, iż mężczyźni bezdomni w większym stopniu niż mężczyźni posiadający dom cechują się subiektywnymi, świadomie przeżywanymi uczuciami obawy i napięcia ($X-1$) oraz towarzyszącym im pobudzeniem autonomicznego układu nerwowego. Lęk rozumiany jako stan ($X-1$), wzmagają się wraz z bodźcami odbieranymi przez bezdomnego jako zagrażające. U bezdomnych mężczyzn lęk jako cecha ($X-2$), czyli nabyta dyspozycja do postrzegania i reagowania na obiektywnie niegroźne sytuacje jako zagrażające, jest znacznie większy niż u mężczyzn żyjących w warunkach mieszkaniowych. Wskaźnikiem tej dyspozycji jest ilość i intensywność stanów lękowych przeżywanymi przez bezdomnych mężczyzn w przeszłości oraz stopień prawdopodobieństwa takich przeżyć w przyszłości. Bezdomni mężczyźni przeżywający duże nasilenie lęku – cechy, postrzegają więcej obiektów i sytuacji jako zagrażających w i tak trudnej, stresogennej sytuacji bytowej. Oznacza to, iż charakteryzują się lękiem tzw. nieokreślonym.

Analiza statystyczna wyników badań wskazuje na istotne statystycznie różnice w skalach: napastliwości fizycznej (N_{pf}), napastliwości pośredniej (N_{pp}), podejrzliwości (P_{gl}), urażliwości (U_{rz}), oraz poczucia winy (P_w). Osoby z grupy badanej w powyższych skalach uzyskały wyższe wyniki średnie. Wnioskujemy zatem, iż bezdomni mężczyźni są bardziej podejrzliwi, wrażliwi i preferują zachowania agresywne fizycznie i pośrednio. Częściej przejawiają skłonność do działania fizyczną przemocą przeciw innym ludziom, oraz częściej tracą kontrolę nad swoimi agresywnymi impulsami. Zauważa się u mężczyzn bezdomnych wyższy poziom urażliwości i podejrzliwości. Oznacza to wzmożone, nieufne nastawienie, charakteryzujące się rzutowaniem na innych swojej wrogości. Bezdomni mogą wierzyć, że inni prześladują ich i karzą. Urażliwość może u nich objawiać się częstszym zanudzającym gadaniem, skarżeniem się, domaganiem się czegoś.

Analiza statystyczna różnic między średnimi wynikami w grupie eksperymentalnej i kontrolnej wykazała tendencję do wystąpienia różnic w skalach napastliwości słownej (Npf) i negatywizmie (Ngt) - (obie na poziomie 0,07), oraz drażliwości (Drl) - ($p < 0,05$).

Reasumując, można stwierdzić, iż bezdomni mężczyźni różnią się od mężczyzn żyjących w warunkach mieszkaniowych ogólnym poziomem agresywności (WO; $t = 4,48$ przy $p < 0,00$), oraz wyższym poziomem poczucia winy (Pw; $t = 3,05$ przy $p < 0,00$).

Analiza wyników badań wskazuje, że w grupie osób bezdomnych nie występują korelacje istotne statystycznie między skalami PLT i STAI. Wszystkie wyniki mieszczące się w przedziale od $-0,5$ do $0,5$ świadczą o nie wystąpieniu korelacji. Na tej podstawie możemy wnioskować, iż u bezdomnych mężczyzn osłabienie poczucia sensu życia nie wzmacnia uczuć lękowych. Między wynikami skal PLT a wynikami Kwestionariusza Nastroje i Humory u bezdomnych mężczyzn również nie wystąpiły istotne statystycznie korelacje. Zarysowuje się tendencja do wystąpienia istotnej statystycznie zależności między: skalą afirmacji życia (Aż) PLT a skalą negatywizmu (Ngt); skalą sensu życia (Sż) i oceny sensu (Os) PLT a skalą drażliwości (Drl).

Wynik ten może świadczyć o tym, że słaba afirmacja życia przez bezdomnych mężczyzn, może w małym stopniu wpływać na zachowanie agresywne, określane negatywizmem. Oznacza to przeciwstawianie się innym osobom, od biernego niestosowania się do wymagań, aż po buntowanie się przeciwko narzucanym regułom postępowania. Przeciwstawianie się poleceniom, nakazom ludzi uznawanych za autorytety.

Podobnie słabe poczucie sensu życia i niska, własna ocena tegoż sensu dokonywana przez bezdomnych, może w małym stopniu wpływać na ich skłonność do irytacji z powodu drobnych rzeczy. Drażliwość swą bezdomni mężczyźni demonstrują niecierpliwością, zrzędzeniem, szorstkim odzywaniem się i wpadaniem we wściekłość na najmniejszą prowokację.

Zauważa się również, że między skalami kwestionariusza Nastroje i Humory a skalami inwentarza STAI w grupie eksperymentalnej nie wystąpiły korelacje istotne statystycznie.

Zarysowuje się tendencja do wystąpienia istotnej statystycznie zależności między: skalą Lęku - Stanu (X-1) a skalą urażliwości (Urz) i poczucia winy (Pw); skalą Lęku - Cechy (X-2) a skalą napastliwości słownej (Nps) i podejrzliwości (Pgl).

Wynik ten może świadczyć o tym, że lęk, rozumiany przez Ch. D. Spielbergera jako zmienny stan emocjonalny jednostki, subiektywnie przeżywany jako napięcia i obawy (X-1), może w małym stopniu wpływać na urażliwość i poczucie winy bezdomnych mężczyzn. Oznaczałoby to, że chwilowe stany na-

pięć i obaw bezdomnych mężczyzn, wywołane rzeczywistymi lub urojonymi zdarzeniami, ujawniają się w dwu skrajnych zachowaniach:

- w gniewie i domaganiu się czegoś, w zanudzającym gadaniu, skarżeniu się;
- w przygnębieniu, spowodowanym poczuciem, że prowadzi się złe życie i przeżywaniu wyrzutów sumienia (tzn. myśleniem o swoich przewinieniach, niepowodzeniach, o uzyskaniu za nie przebaczenia).

Natomiast lęk, rozumiany przez Ch. D. Spielbergera jako cecha (X-2) może w małym stopniu wpływać na agresję słowną (Nps) i podejrzliwość (Pgl) mężczyzn bezdomnych. Wynik ten można interpretować w ten sposób, że względnie stała dyspozycja, skłonność bezdomnych mężczyzn do reagowania na subiektywnie odczytane sytuacje jako zagrażające, stanami lękowymi, może ujawniać się w częstszych zachowaniach:

- agresywnych, polegających na ranieniu i uszkodzeniu innym poprzez treść i formę wypowiedzi;
- nieufności i ostrożności, szczególnie wobec osób życzliwych i przyjacielskich, wynikającymi z wiary bezdomnych w to, że inni pragną ich skrzywdzić.

Reasumując, należy podkreślić, iż nie wystąpiły istotne statystycznie korelacje między wynikami interesujących nas zmiennych. Związek między słabym poczuciem sensu życia (PLT) i agresją (Kwestionariusz Nastroje i Humory), oraz między przeżywanym lękiem (STAI) i agresją w grupie eksperymentalnej znajduje swoje odzwierciedlenie jedynie w zakresie tendencji.

Podjmując się interpretacji uzyskanych wyników badań, autorka pokusiła się o sprawdzenie słuszności postawionych założeń o współoddziaływaniu na siebie zmiennych. W tym celu zwrócono uwagę na korelacje wyników uzyskanych w grupie kontrolnej.

Bez wchodzenia w głębszą analizę należy stwierdzić, że w grupie mężczyzn, żyjących w warunkach mieszkaniowych, korelacje między interesującymi nas zmiennymi występują na wysokim poziomie istotności statystycznej. Oznacza to, iż hipotezy dotyczące wzajemnych zależności między obniżonym poczuciem sensu życia a wzrostem poziomu lęku i agresji oraz wzrostem poziomu lęku i wzrostem poziomu agresji, w grupie kontrolnej znalazły potwierdzenie.

Wyjaśnieniem, dlaczego współzależność między interesującymi nas zmiennymi jest charakterystyczna dla grupy mężczyzn żyjących w warunkach mieszkaniowych, a nie w grupie mężczyzn bezdomnych może być to, że obie grupy badanych reprezentują obce sobie światy, kierujące się zupełnie odrębnymi, własnymi wartościami.

Wnioski ogólne, dyskusja

Jak już wspomniano, celem tego artykułu była próba oceny poczucia sensu życia, lęku i agresji u osób bezdomnych. Zreferowane wyniki badań i ich analiza podtrzymują tylko w części oczekiwania zawarte w hipotezach. Wyniki uzyskane w związku z weryfikacją hipotezy 1, 2 i 3 potwierdziły występowanie różnic między mężczyznami bezdomnymi a żyjącymi w warunkach mieszkaniowych w zakresie poczucia sensu życia, przeżywanego lęku i agresji. Bezdomnych mężczyzn istotnie cechuje obniżone poczucie sensu życia we wszystkich badanych formach: poczucia celu, sensu, afirmacji życia, ocenie sensu, ocenie życia, poczuciu wolności i odpowiedzialności. Charakteryzuje ich istotnie większy poziom lęku i agresji. Z zachowań agresywnych, ukierunkowanych na zewnętrzne otoczenie najczęściej występują: napastliwość fizyczna, pośrednia, podejrzliwość i urażliwość. Bezdomni mężczyźni charakteryzują się wysokim poczuciem winy, które możemy interpretować jako agresję ukierunkowaną do wewnątrz.

Wyniki uzyskane w związku z weryfikacją hipotezy 4 i 5 nie potwierdziły się. Wystąpił brak zależności między obniżonym poczuciem sensu życia a wzrostem lęku i agresji u bezdomnych. Hipoteza 5 również nie znalazła swego potwierdzenia podczas analizy wyników badań, które wykazały że związek przyczynowo-skutkowy między lękiem i agresją u osób bezdomnych nie występuje. Natomiast hipoteza 5 i 6 okazały się słuszne jedynie na poziomie wystąpienia tendencji do współzależności.

BIBLIOGRAFIA

- Bartosz B., Błażej E., *O doświadczeniu bezdomności*, Warszawa 1995.
- Duracz – Walczak A., *Zarys zasad polityki społecznej wobec bezdomnych w świetle ustawy z dnia 29 listopada 1990 r. o pomocy społecznej*, Praca Socjalna, 1992, nr 3, s.38 – 51.
- Duracz – Walczak A., *Bezdomni*, 1996.
- Gromlewicz B., *Stereotyp bezdomnego w opinii mieszkańców makroregionu południowego*, w (red.) Dobrowolski P., Madry I., *Ubodzy i bezdomni*, Katowice 1998, s. 51 – 59.
- Gromlewicz M., *Stereotyp bezdomnego w opinii mieszkańców makroregionu południowego*, w (red.) Dobrowolski P., Madry I., *Ubodzy i bezdomni*, Katowice 1998, s. 31 – 41.
- Kazikowska B., *Informacja o działalności Warszawskiego Pogotowia Interwencji Społecznej (PIS)*, Praca Socjalna, 1993, nr 4, s. 53 – 55.
- Ogonowska I., *Bezdomność w krajach Wspólnoty Europejskiej*, *Sprawy Mieszkaniowe*, 1995, nr 1, s.123 – 137.
- Piekut – Brodzka D. M., *O bezdomnych i bezdomności*, Warszawa 2000.
- Pisarska M., *Bezdomni w Łodzi, analiza socjologiczna*, *Polityka społeczna*, 1993, nr 11/12, s. 8 – 11.

- Porowski M., Bezdomność – obraz zjawiska i populacji ludzi bezdomnych, w (red.) Pilch T., Letarczyk I., *Pedagogika społeczna*, Warszawa 1995, s. 433 – 441.
- Przemyński A., Geografia i skala zjawiska bezdomności w Polsce, *Roczniki Naukowe Caritas*, 1997, Rok 1, s. 29 – 55.
- Siek S., *Wybrane metody badania osobowości*, Warszawa 1993.
- Sosnowski T., Wrześniewski K., Polska Adaptacja Inwentarza SAIT do badania stanu i cechy lęku, *Przegląd Psychologiczny*, 1983, nr 2, s. 393 – 411.
- Wierzbicka K., Raport o bezdomnych na Warszawskim Dworcu Centralnym, *Praca Socjalna*, 1992, nr 2, s. 31 – 39.

A FEELING OF PURPOSE FULNESS, FEAR AND AGRESSION WITH THE HOMELESS

SUMMARY

The aim of this article was to show the results of research done on homeless people in what concerns their sense of life, fear and aggression. The phenomenon of homelessness was dealt with mortly on the social plane. Researchers dealing wirth the psychological experiences of homeless are in Poland: M. Gromlewicz (1997), B. Gromlewicz (1997), M. Porowskiego (1995), D. M. Piekut – Brodzką (2000). The psychological experiences of homeless people have not been yet sufficiently examineal in Poland. The following questionnaires were used: State – Trait Anxiety Inventory (translated by H. Choynowska), Hostility Guilt Inventory (translated by M. Choynowski), Pupouse in Life Test (translated by Z. Płużek). On the bassis of the obfained results in can be concluded the decrease of sense of lifewith homeless people in all scales examined. It7 can be also observed lack of correspondence between decrease of sense of life and increase of fear and agression.